

Csepeli György

A fal másik oldalán

Raul Hilberg ma már klasszikusnak számító, megjelenésekor heves vitát kiváltó könyvében a holokauszt drámai terében megkülönbözteti az áldozatok, az elkövetők és a kívülállók szerepeit. A holokausztról szóló filmek nagyrészt az áldozatok szempontjából mutatják be a botrányt, amely megkérdőjelez minden értéket, ami az európai azonoságtudatot jelenti. Jonathan Glazer 2023-ban Cannes-ban nagydíjjal elismert, 2024-ben pedig Oscar-díjat kapott filmjében radikálisan megváltoztatja a perspektívát, s az elkövetői oldalt veszi szemügyre, amit nem a holokausztfilmekben megszokott látványos, szokványos erőszakos jelenetekkel mutat be. Filmje az auschwitzzi megsemmisítő tábor szomszédságában felépült tágas családi házban játszódik, melyben Rudolf Höss parancsnok és családja lakik. A család a frankfurti iskola kutatói által leírt tekintélyelvű német család prototípusa. Höss felesége beteljesíti a nemére Isten büntetéseként rá rótt parancsot, aki annak idején Évának azt mondta, hogy „igen megsokasítom viselősséged fájdalmait, fájdalommal szülsz magzatokat; és epekedel a te férjed után, ő pedig uralkodik te rajtad” (Mózes, 1.16).

A kertből egy kapun át megy a férj mindennap a munkahelyére, ahonnan magas, szüntelenül füstöt okádó kémények látszanak a ház teraszáról. Néha lövések hallatszanak, szokatlan hangok, de egyéb-

ként minden csendes, nyugodt, különösen kint az erdőben, a tó partján, ahova az apa vezérletével az anya és a gyerekek rendszeresen kirándulnak. Zöldellnek a levelek, csicseregnek a madarak, ragyogóan süt a nap, felhők ficáncolnak a kék égen. Amit a filmen látunk, az maga az idill, ahogyan azt a nyugati társadalmak kispolgárai elképzelelik, és ha van rá lehetőségük, meg is valósítják.

Ahhoz, hogy a film által választott perspektíva radikalizmusát megérthessük, tudnunk kell, hogy mi van a családi ház kertjét a férj munkahelyétől elválasztó falon túl, mi történik ott nap mint nap. Ennek érdekében filmkritikában szokatlanul hosszabban idézünk a Kőbányai János által indokoltan a Rossz Evangéliumának nevezett szövegből, melynek körültekintően szerkesztett változatát a maga teljességében először Haraszi György adta közre Budapesten 2005-ben a Múlt és Jövő kiadó kiadványaként. Az auschwitzi táborból 1944. április végén megszökött két szemtanú, Rudolf Vrba és Alfréd Wetzler szavainál világosabban és egyértelműbben aligha lehet leírni, hogy mi az, amit nem látunk, de a 105 percig tartó film minden percében láthatatlanul ott van: „A kemencék termének közepéből magas kémény nyúlik ki. Körülötte 9 kemence van beépítve, egyenként 4 nyílással. Mindegyik nyílás 3 normális hullát fogad be, melyeket

másfél órán belül hamuvá éget. A kemencék kapacitása tehát napi 2000 hulla. Mellette van a nagy előkészítő csarnok, amely úgy készült, hogy fürdőintézet csarnokának benyomását keltse. A csarnok 2000 személy befogadására alkalmas, és állítólag alatta ugyanilyen várócsarnok van kiépítve. Innen ajtó vezet a néhány lépcsővel mélyebben fekvő igen hosszú és szűk gázkamrába. A gázkamra falaira színleges tusozó berendezések vannak szerelve, úgy, hogy a kamra egy óriási mosdóterem benyomását kelti. A kamra lapos tetején 3, szelepek által hermetikusan elzárható ablak van. A gázkamrából a kemencékhez a csarnokon keresztül sínpár vezet. Az elgázosítás úgy történik, hogy az áldozatokat a csarnokba vezetik, ahol azt mondják nekik, hogy fürdőbe mennek. Itt levetkőznek, és hogy abban a hitükben, miszerint valóban fürdőbe mennek, megerősítsék őket, 2 fehér köpenybe öltözött férfi 1-1 törülközőt és szappant oszt ki közöttük. Ezután beszorítják őket a gázkamrába. 2000 személy annyira megtölti a kamrát, hogy ezek csak egyenesen állhatnak benne. Hogy ezt a tömeget a kamrába beszoríthassák, gyakran közéjük lőnek, hogy a kamrában levőket előreszorulásra serkentsék. Mikor mindnyájan a kamrában vannak, a néhez ajtók le lesznek zárva. Egy kis ideig várnak, nyilván azért, hogy a kamra hőmérséklete egy bizonyos fokra emelkedjék. Aztán gázálarcos SS legények előre mennek, az ablakszelepeket kinyitják és a pléhdobozokból egy permetszerű preparátumot szórnak a kamrába. A pléhdobozokon »Cyklon zur Schädlingbekämpfung« olvasható,

és egy hamburgi gyár jegyét viselik. Három perc elmúltával mindenki halott.»

A filmen látható történet lassan csordogál. A fess apához látogatók érkeznek, akik egy innovatív krematórium terveit mutatják be nekik. A feleség elegáns bundát próbál magára, amelyet nem a férje vett egy berlini szőrmeboltban. A gyerekek aranyfoggal játszanak. A cselédet az időnként dühbe guruló feleség megfenyegeti, hogy ha nem lesz vele megelégedve, a férje munkahelyén egy nap alatt hamuvá és füstté válik. A fő konfliktus a történetben az, hogy a férjet 1943-ban felettesei kiemelik, fontos, felelős beosztásba helyezik egy másik városban, ahonnan az összes hasonló munkahelyet felügyeli. A másik városba a feleség a férjet már nem akarja követni, mert sajnálja otthagyni a házat, a kertet, a „gemütlich” környezetet, amit három évvel korábban történt odakerülésük óta felépített maguknak.

A film az Aiszkhülosz által már ismert dramaturgiai technikát alkalmazza, amikor is a lényegi történetet nem látjuk, csak a végeredményt. A *Perzsákban* Xerxész tönkrevérve jelenik meg a darab végén, korábban nem láttuk a színen, csak halljuk a Kartól, hogy nagyra-vágyása a vesztét okozta.

Glazer filmjében is csak utalások történnek a Nagy Történésre, melyeket csak akkor értünk, ha ismereteink vannak arról, amit a két szökött fogoly vallott 1944 áprilisában. A film Magyarország szempontjából nézve különösen erősen üt, hiszen az utolsó jelenetekben azt látjuk, hogy a család újra egyesül a villában, az apa a feleség örö-

mére 1944 májusában visszakapja állását. Mint eldicsekszik vele, feladata az Ungaraktion, az Európa utolsó zsidó közösségeként megmaradt magyarországi zsidók elpusztítása. A forgatókönyvben leírt történet az apa visszatérésével véget is ér, de nem tudunk nem arra gondolni, hogy utána elkezdődik a Nagy Magyar Történet, melyet már nem mutat a film.

A magyarországi holokauszt történéseitől tudjuk, hogy az *Auschwitzi jegyzőkönyv* megszületését követően gyorsan, még április végén eljutott Magyarországra, olvasta az esztergomi bíboros prímás, a református püspök, a kormányzó, s a szöveg nem maradt ismeretlen a németek által kényszerűen felállított Központi Zsidó Tanács tagjai előtt sem. A jegyzőkönyv olvasói azonban nem hittek a szavaknak, melyeket fentebb idéztünk. Hóman Bálint, aki a deportálásokat lebonyolító Sztójay-kormányban már nem vállalt hivatalot, de éppen elég közel állt a hatalomhoz, hogy tehetett volna valamit a halálra szánt zsidók érdekében, a szöveget elolvasva a jelentést tartalmazó borítékra azt írta, hogy „nyilván a háború utáni németellenes propaganda számára készült”. Utóbb, 1945-ben háborús bűnösként megvádolva azt vallotta, hogy „a hozzáam került, Auschwitzból illetőleg Birkenauból szökött zsidók leírásából tudomást szereztem egyrészt a magyarországi deportálások bestiális körülményeiről, a zsidókkal való bánásmódról, valamint arról, hogy mi vár rájuk a deportálás után. Az Auschwitzból illetőleg Birkenauból származó értesüléseket nem hittem el, nem hittem el a gázkamrákban

történő megsemmisítéseket, és túlzottnak véltem a jelentést.” De egyikét kivétellel a magyar zsidók sem hitték el, hogy ami a jelentésben foglaltatott, az megtörtént és megtörténhet velük.

Endre László és Baky László belügyi államtitkárok vezényletével a magyar hatóságok villámgyorsan lebonyolították az Ungaraktionot, melynek áldozatai csak akkor hitték el a hihetetlen, amikor már késő volt. Höss csúcsra járatta az ipari módon megszervezett népirtás szervezetét, melynek eredményeképpen 1944. május 15. és július 8. között 435 ezer magyar állampolgárt deportáltak, akik túlnyomó többsége nyomban a megérkezésük után gázkamrában halt kínhalált. A történészek ma is vitatkoznak arról, hogy mi lett volna, ha az *Auschwitzi jelentést* annak kiváltságos olvasói Magyarországon és külföldön nyilvánosságra hozzák, még mielőtt a deportálások megkezdődtek volna. Mint tudjuk, a nyilvánosságra hozatalra csak akkor került sor, amikor a sorsfosztás beteljesedett.

Mindez nincs benne a filmben, de benne van a gyilkos időben, mely a családi ház kertjét elválasztó falon túl 1945. január 27-ig tartott. Ezen a napon érte el a Vörös Hadsereg az „érdekvédelmi területet”, ahol 7500 életben maradt foglyot talált.

Érdekvédelmi terület. Amerikai–angol–lengyel film, 2023, 105 perc. Rendező: **Jonathan Glazer**. Forgatókönyv: **Martin Amis**. Szereplők: **Christian Friedel, Sandra Hüller**.